

GÜNEYDOĞU AVRUPA GAGAVUZLARININ TARİHİNİ VE KÜLTÜRÜNÜ KORUMAK-ETNOSUN GELİŞMESİNDE BİR ŞART TEMELDİR

KARANASTAS, Olga Radova*
MOLDOVA/MOLDAVIA/MОЛДАВІЯ

Moldova Cumhuriyeti'nde ve onun sınırları dışında yaşayan Gagavuzların– etnik tarihi, kültürü, demografik gelişmeleri ve yerleşim yerleri– kültür mirasıyla ilgili sorular iki yüz elli yıldan fazla bir zamandan beri günceliğini korumaktadır. Yıldan yıla, asırdan asıra Gagavuz milletinin kökeni, ana dilleri ve kültürleri ile ilgili bilimsel tartışmaların harareti, zaman zaman azalıp, zaman zaman artmıştır. Burada karşımıza bir soru çıkıyor: Acaba ne alabiliriz, böyle az sayıda bulunan “milletçikten”?¹

Gagavuzların soy köklerine çeşitli Türk boyları da dâhil olmuş ve kültürlerine sınır olarak yaşayan milletlerin katılımıyla da, asırlar boyunca Asya'da ve Güneydoğu Avrupa'da çeşitli milletlerle komşu olarak yaşamışlardır. Ama Gagavuzlar bir etnos olarak Güneydoğu Avrupa'da oluşmuşlardır. Bugün bilimsel veriler gösteriyor ki, Gagavuzlar kültürlerine ve dillerine göre bir Türk milletidir.

Tanınmış doğubilimci N. A. Baskakov'un klasifikasyonuna göre Gagavuz dili, Güneybatı Oğuz dil grubunun, Oğuz-Bulgar kolu altında yer almaktadır.²

Bulgar araştırmacısı G. Dimitrov, XX. asrın başlangıcında yayımlanmış bilim yazılarına analiz yapıp, Gagavuzların etnogenezisiyle ilgili 19 çeşit varsayım elde etmiştir.³ 1967 yılında Rus bilim adamı M. Guboglo gene Gagavuzların etnogenezisiyle ilgili 21 varsayım elde etmiştir.⁴ Ona göre Gagavuzların kökeni üzerine çok çeşitli hipotezler mevcut. Bunlar: Türkleştirilmiş Hristiyanlar veya Hristiyanlaşmış Türkler ya da Türk dilini kabul eden Bulgarlar vs. Türkiye'de Selçuk teorisi yaygın olup, buna göre; Gagavuzlar XIII. yüzyılda Sultan

* Dr., Moldova Bilimler Akademiyası'nın Tarih, Devlet ve Hukuk Enstitüsünün Bilim Uzmanı, MOLDAVA. e-posta: rolga@yahoo.com

¹ Kendi zamanında, XIX. asrın sonunda – XX. asrın başlangıcında, Gagavuzlara Rus etnografi Vladimir Aleksandroviç Moşkov “milletçik” demişti.

² Баскаков, Н. А., **Историко-типологическая фонология тюркских языков**. Москва, 1988, стр. 115-119.

³ Димитров Г. Гагаузи. Потеклото и происхожнито на думата. Известия на Варненско археологичното дружество. Варна, 1909, №2, стр. 15-25.

⁴ Губогло, М. Н., **Этническая принадлежность гагаузов (Историография проблемы)** //Советская этнография. 1967, №3, стр. 159-167.

Keykavus'un önderliğinde Dobruca'ya göç eden Küçük Asya Türklerinin torunları olarak, Rus çöllerinden gelen Kumanlarla (Polovtsılarla) beraber Dobruca'da "Oğuz Devletini" ("Üziyelet") temellemişlerdir.⁵

Günümüz Rus, Moldovalı ve Gagavuz araştırmacıları, Gagavuzların bağımsız bir halk olarak X. yüzyıldan itibaren, Balkanlarda yerleşen Kuzey Türk boyları olan Peçenek, Uz, Polovets soylarından oluştuğunu kabul etmektedirler.⁶

Oğuzlar, kaynaklarda çeşitli adlarla bilinmektedirler: "Türk-Uzlar" veya "Türk-Oğuzlar" gibi. Onlar Rus Vakayinamelerinde "Kara Klobuklar" olarak da geçerler.

Burada özellikle belirtmeliyiz ki, çağdaş Gagavuzların etnogenezisine "Bulgar" unsuru da katılmıştır.⁷ Burada sözümüz Türk-Bulgarlar içindir. Bunlar daha VII. asırda Asparuh'un önderliğinde Balkanlara göç etmişlerdir. Çağdaş Bulgar araştırmacıları tarafından bunlar "Proto-Bulgar" veya "Asparuh Bulgarları" olarak tanımlanmışlardır.

Eski zamanlarda Türk-Bulgarlara "Bilir" denildiğini Lejan'ın çalışmalarında görüyoruz. O şöyle yazıyor: "Tanınmış yazarların sözlerine göre o devlette Bilirler yaşarlarmış. Şarafik tarafından o isim 'Bulgarlar' (Türk-Bulgarlar – O. K. Radova Karanastas) olarak kabul edilir. Tatisçev'in yazılarına göre, (Türk-Bulgarlar – O. K. Radova Karanastas) kendilerine 'Bilirler'derlermiş".⁸ XIII. asrın ortasında Dobruca'da kurulan Oğuz Devletinin başkenti Karvon (şimdiki Balçık) şehriymiş, bu devlette Uzlar, Peçenekler, Bulgarlar ve diğer Türk

⁵ Губогло, М. Н., Гагаузы // *Народы России. Энциклопедия*. Москва, 1994, стр. 128.

⁶ Баскаков, Н. А., *Тюркские языки*. М., 1960; Гайдаржи Г. А. *Гагаузский язык* // *Российский этнограф. Этнологический Альманах*. 1993, №17, стр. 184-198; Губогло М. Н., *Этническая принадлежность гагаузов (Историография проблемы)* // *Журнал «Советская этнография»*. 1967, №3, стр. 160-167; Зеленчук В. С., *Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. (этнические и социально-демографические процессы)*. Кишинев, 1978, стр. 287; Курогло, С. С., *Семейная обрядность гагаузов в XIX -начале XX вв.* Кишинев, 1980; Каранастас-Радова О. К., *Гагаузы в составе задунайских переселенцев и их поселения в Буджаке (конец XVIII – первая четверть XIX вв.)*. Кишинев-Комрат, 2001, 133 стр.; Karanastas-Radova O. K., *Tuna ötesi göçmenleri ve Gagavuzlar – 19. Yüzyılın Sonları – 20. Yüzyılın Başları*. Rusça'dan Türkçe'ye çeviren Prof. Dr. Mehman Musaoğlu. Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı "TÜRKSAY", Ankara, 2004, 149 s. (Yazarın orijinal yazılarında "... 18. Yüzyılın Sonları – 19. Yüzyılın Başları" yazısı, tercüme yapılırken veya yayınlanırken burada büyük bir hata gözden kaçmış olup, Gagavuzların Bucak'ta var oldukları 100 yıl daha sonra gösterilmiştir. Hataları düzeltmek için yazar, bu kitabın Türkiye Türkçesi'nde yeniden yayınlanması gerektiğini söylemektedir.).

⁷ Радова (Каранастас), О. К. *Гагаузы Буджака. Этническая история и формирование этноса* // *Ежегодник Института Межэтнических исследований*. Том I, Кишинэу, 2000, стр. 91.

⁸ Лежан. *Этнография Европейской Турции* // *Этнографический сборник, издаваемый императорским русским географическим обществом*. Выпуск VI. Санкт-Петербург, 1864, стр. 33; см. также: Радова (Каранастас), О. К., *Гагаузы Буджака. Этническая история и формирование этноса* // *Ежегодник Института Межэтнических исследований*. Том I, Кишинэу, 2000, стр. 91.

milletleri yaşarlarmış.⁹ Bu tarihsel olaylar Gagavuz halkının oluşmasına yardımcı olmuştur. Gagavuz halkının etnik yapısına daha çok Türk-Oğuz boyları dâhil olmuşlardır.

Bundan anlaşılacağı üzere; Gagavuzların dedeleri Bizans İmparatorluğu zamanında Güneydoğu Avrupa'ya yerleşmişlerdir. Daha sonra o topraklar Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde kalmıştır. Orta asırlarda Gagavuzların dedelerinin yerleştiği tarihsel bölgeler şunlardır: Bucak, Dobruca, Makedonya, Trakya.

Gagavuzların etnik tarihi o göçlere bağlıdır. Gagavuzların dedeleri, Güney Rusya çöllerinden geçip, Orta Asya'dan Balkanlara göç etmişlerdir. Gagavuzlar, Güneydoğu Avrupa'da bir etnos gibi oluştuktan sonra, bunların bir kısmı XVIII. asrın ortasından itibaren Balkanlar üzerinden Güney Besarabya'ya, Bucağa doğru göç etmeye başladılar ve oradaki yerli Gagavuzların arasına yerleştiler.

Gagavuzların dedeleri, çok erken bir tarihsel dönemde Hristiyan Ortodoks dinini kabul etmişlerdir. Gagavuzlar Hristiyan Ortodoks oldukları için Türk soylu milletlerin çoğundan, dinî bakımından ayrılırlar. **Sonuç olarak** Gagavuzların dedelerinin Hristiyan dinini ne zaman kabul ettiklerini söylemek zordur. Ancak, Güney ve Doğu Avrupa'da Hristiyanlığın dağılmasının genel sürecini göz önüne alırsak, görülür ki, Gagavuzların dedeleri Balkanlar'da X-XI. asırlarda (bu en son zamanlar) Hristiyanlığı kabul etmişlerdir.¹⁰

Bununla ilgili başka bir görüşe göre de, Gagavuzların dedeleri XIII. asırda Ortodoks Hristiyanlığını Dobruca'da kabul ettiğinde Oğuz devleti içinde bulunuyorlarmış.¹¹ Başka kaynaklara göre ise Gagavuzların dedeleri Hristiyanlığı Balkan döneminden önce kabul etmişlerdir.¹² Ayrıca, Lejan'a göre ise, Türk-Bulgarlar (Gagavuzların dedelerinin bir kısmı – O. K. Radova-Karanastas), Hristiyanlığı 867 yılı civarında kabul etmiştir.¹³ Bucak'ta yaşayan Türk soylu insanların IX. asırda Hristiyanlığı kabul ettiklerini A. Zaşçuk da yazıyor.

Hristiyanlık Gagavuzların hem kültüründe hem de etnik bilincinde iz bırakmıştır. Şu an Gagavuzlar kendilerini bağımsız bir Türk milleti gibi ve etnik

⁹ Баласчев, Г., *Държавата на огузите в Добруджа* // *Военни известия*. Т. XXVI, 1917, №36; Чимпоеш Л. С., *Дастанний эпос гагаузов*. Кишинев, 1977, стр. 10.

¹⁰ Радова, О. К., *Гагаузы Бессарабии. Расселение и численность в XIX в.* // *Этнографическое обозрение*. 1997, №1, стр. 121-128.

¹¹ Carantini. *Dictionnaire des nationalites et des minorites en*. U. R. S. S., Paris, 1990. P. 78.

¹² Радова (Каранастас), О. К., *Гагаузы Буджака. Этническая история и формирование этноса* // Академия Наук Республики Молдова. Ежегодник Института межэтнических исследований. Том. I, Кишинэу, 2000, стр. 92.

¹³ Лежан. *Этнография Европейской Турции* // *Этнографический сборник, издаваемый императорским русским географическим обществом*. Выпуск VI. Санкт-Петербург, 1864, С. 33.

ana yurtları olarak da Bucak topraklarını görmektedirler. Gagavuz milletinin oluşum aşamaları çok geniş bir coğrafyada ve 14 asırdan fazla bir zaman içinde gerçekleşmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu çöktükten sonra yeni devletler ortaya çıktı. Bu nedenle Gagavuzlar ister istemez çeşitli devletlerin içinde yaşamak zorunda kaldılar. Çünkü kendi topraklarına bağlıydılar. Zaman içerisinde etnik kimliklerini (soylarını) unutmaya başladılar ve kendilerini etnik olarak ikileme buldular: Yunan-Gagavuz, Bulgar-Gagavuz vb. Bu sorunla ilgili olarak araştırmacıların çok dikkatli olmaları gerekir.¹⁴

Günümüzde Gagavuzların çoğunluğu, bir bağımsız etnos olarak, Bucak'ta Besarabya'nın güney tarafında bulunan topraklarda korunabilmişlerdir. Şu an bu topraklar bağımsız Moldova ve Ukrayna devletlerinin sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bunun dışında Gagavuzlar, Kazakistan'da, Rusya Federasyonun'da, Amerika'da, Türkiye'de, Bulgaristan'da, Romanya'da, Yunanistan'da ve Merkez Avrupa devletlerinde yaşamaktadır.

Burada özellikle belirtmeliyiz ki, kimi araştırmacılar, dünyada Gagavuz milletinin var olduğu gerçeğini görmezden gelerek kimi siyasal partilerin yanlış fikirlerini benimsemeye devam etmekte ve Gagavuzlarla ilgili V. A. Moşkov'un ve diğer yazarların çalışmalarını reddetmektedirler. Moldova'da da, gazetelerde ikide bir Gagavuzlar için yanlış görüşler yayınlanmakta ve dünyada Gagavuz milletinin var olduğu gerçeği göz ardı edilmektedir. Ama bu tür düşüncelere boyun eğmeyen Gagavuz milleti, Moldova Cumhurbaşkanı Vladimir Voronin'in desteği ile ve Gagavuziya yöneticileriyle, 2006 yılında Gagavuziya Otonom bölgesinin başkenti Komrat'ta, ilk defa Dünya Gagavuzları Kongresi'ni organize etmiştir. 20-21 Temmuz 2006 tarihlerinde gerçekleştirilen Kongre'de, dünyanın 17 devletinden delegeler bir araya gelmiştir.¹⁵ Böylece Gagavuzlar, Gagavuz milletinin çok eskiden beri, Hristiyan Ortodox dinine göre oluşmuş bir kültüre ve bağımsız etnosa sahip olduklarını bir kez daha bütün dünyaya duyurmuşlardır.

Burada söylemeliyiz ki, XIX. asırda Rusya İmparatorluğu'nun resmî belgelerinde Gagavuzların asıl etnonimleri gösterilmemiş ama geldikleri tarihsel toprakların (veya devletlerin) isimlerine göre örneğin “Yeni Tuna göçmenleri”¹⁶

¹⁴ Радова (Каранастас), О. К., Гагаузы Буджака. Этническая история и формирование этноса //Академия Наук Республики Молдова. Ежегодник Института межэтнических исследований. Том. I., Кишинэу, 2000, стр. 92-93.

¹⁵ Gazeta, “Nezavisimaya Moldova”, №110, Austos, 2006.

¹⁶ 1806-1812 Rus-Türk Savaşı sırasında ve ondan sora gelen göçmenlere Rus ofisial (resmî) kaynaklarında “Yeni Tuna Göçmenleri” denmiştir. Ancak o Gagavuzlar, XVIII. yüzyılının sonunda, 1806-1812 yılları arasındaki Rus-Türk Savaşı zamanında ve ondan önce gelmiş olup (onların içinde yerli Gagavuzlar da sayılmış) Rus administratsiyası onlara “Eski Göçmen” demiştir. “Göçmenlerin böyle ikiye bölünmeleri, Rus administratsiyası (yönetimi) tarafından 1817-1818 yılları arasında yapılmış ve “Tuna Göçmenleri” olarak listelere kayıt edilmişlerdir.

şeklinde belirtilmek suretiyle Moldovan, Bulgar, Yunan, Sırp etnosu olarak gösterilmişlerdir.

Burada özellikle belirtmeliyiz ki, V. A. Moşkov yüz on yıl önce yaptığı çok zahmetli çalışmalarla, Besarabya'nın güney tarafında – Bucak'ta yaşayan Gagavuzların etnografya malzemelerini toplayarak Gagavuz milleti için dünyaya anıt taşı dikmiş ve torunlara evvelki Türk kültürünü intikal ettirmiştir. Onun yazılarından “Bessarabiya Uezında (Bölgesi'nde – O. K. R.-K.)” yaşayan Gagavuzların âdetleri, maddi ve manevi kültürleriyle ilgili zengin kitap malzemeleri ortaya çıkmıştır. O kendi araştırmalarında, Gagavuzların tarihiyle ilgili bazı konuları açıklamış ve çeşitli yazarların Gagavuz milletinin etnik kökeniyle ilgili kendi görüşlerini anlatmıştır. Bugün V. A. Moşkov'un çalışmalarını dikkate almayacak bir bilim adamı veya araştırmacı bulunmaz. Çünkü bu çalışmalar, Gagavuz milletinin kültür mirasının yazılı kaynaklarını oluşturmaktadırlar.

V. A. Moşkov'un Gagavuz milletine bir büyük hizmeti daha vardır. O, 1897 yılında Rusya İmparatorluğu'nun ilk genel nüfus sayımı yapılacağı zaman, Gagavuzların bağımsız bir millet olarak Bulgarlardan ayrı sayılmasını istemiştir. O zamanki nüfus sayımı listelerinde şu sütunlar yer almıştır: “Moldovanlar”, “Romenlar”, “Yunanlar”, “Bulgarlar”, “Magometian (Müslüman – O.K.R.-K.) Türkleri”, “Ortodoks Türkleri” vb.¹⁷ Burada Rusya İmparatorluğu'nun çok ince bir siyaset istidadı da görünmektedir. Onlar biliyorlar ki, ne veya nasıl sorarsan ona göre cevap alırsın. Eğer “Ortodoks Türkleri (Rus dilinde “Pravoslavniye Turki” yazılı - O.K.R.-K.)” yerine, sütunda “Ortodoks Gagavuzlar” yazılı olsaydı, o zaman Gagavuzların toplam sayısı daha çok ve Bulgarların nüfus sayısı daha az olabilirdi. Bu nüfus sayım listelerinde Gagavuzlara ait bilgiler “Ortodoks Türkleri” sütununda toplandı ve “Gagavuz” – etnonim adı kullanılmadı ama, nüfus sayımı sonuçları yayımlanırken toplam sayıda “Gagavuz” etnonim adı yazıldı ve onların toplam sayıları “Ortodoks Türkleri” sütunuyla aynı toplam sayıda görülmekteydi.

Romanya'daki 1930 yılı nüfus sayımında Gagavuzların asıl adı yani, “Gagavuz” adı kullanılmıştır. Bu kullanım ilk kez olmakla birlikte, Gagavuzların Besarabya'da daha önceki zamanlarda da var olduğu bilinmektedir.

“Yeni” ve “Eski” göçmenlerin muafiyet farkından dolayı gelecek zamanlarda onlara muafiyet verilmesi dikkate alınmıştır.

¹⁷ **Первая Всеобщая Перепись Населения Российской Империи 1897 Г.**, Издание ЦСК МВД под редакцией Н. А. Тройницкого, Ч. III, Бессарабская губерния. СПб., 1905, стр. 72. “Ortodoks Türkleri” isimli sütunda Gagavuzları göstermek istemişler (veya göstermişler); herlicääm esaba alarsaydık o zamanki Rus-Türk davranışlarını ve onu, yani Gagavuzlar kendilerini Türkiye'deki Türklerden (veya Magometian Türklerinden) farklı göstermişler; ve uluslararası durumu da hesaba alıp, o zamanlar onlar, Bulgar veya ne soysa, yani başka bir etnonimlen kendilerini kayıt ettirsinler. O zamanlar Gagavuzların kaderi salt daktilografçıların (nüfus sayımını yapanların) dürüslüğüne bağlıydı. Onlar ne kadar dürüst ise Gagavuzların aslını, etnik etnonimini doğru şekilde kayıt etmişler.”

Gagavuz milletinin kültürünü korumak için bir diğer bilim adamı daha, akademisyen P. von Kœppen de çalışmıştır. o, 1852 yılında Bucak'ta yaşayan insanlar üzerine kimlik araştırması yapmış ve Gagavuzları ayrı bir etnos olarak göstermiştir. o papazlarla ve öğretmenlerle beraber insanlara onların soylarının ne olduğunu sormuş, o cevaplara göre hangi köylerde Gagavuzların, hangilerinde Bulgarların yaşamış olduğunu tespit etmiştir. Burada yaşayan insanların kimileri kendilerini “Rumelili” ‘ (“rumeliytsı”) ve “Makedonyalı” (“makedontsi”) sayarlarmış. Ancak Makedonyalılar ve Rumelililer çok önceden Bucağa göç ettikleri için dedelerinin aslen nereden geldiğini unuttuklarından, onların sayılarını P. von Kœppen tahmini olarak hesaplamıştır.¹⁸

P. von Kœppen'den daha önce, 1837 yılında İ. Tolstoy, Gagavuzların dillerinin Bulgarların (çağdaş zamandaki Bulgar dilinden – O. K. Radova Karanastas) dilinden farklı olduğunu yazmıştır. Böylece o, Gagavuzların Bulgarlardan dil konusunda da farklı olduğunu göstererek kimlik ayrımını ortaya koymuştur.

Gagavuzları Bulgarlardan ayıran kimlik özelliklerini XIX. asırdaki başka yazarların çalışmalarında da buluyoruz. Örneğin A. Zasçiuik'un yazılarında belirttiğine göre; “Gagavuzlar âdetlerine («po nравu») ve karakterlerine (mentalitelерine – O. K. Radova Karanastas) göre Bulgarlardan farklıdır”.

Günümüzde, bu makalenin yazarı ilk defa fundamental bilim çalışmalarında Gagavuzların etnik tarihini, etno-demografiya gelişmelerini araştırmıştır. Bu bilimsel çalışmalarında XVIII. yüzyılının sonunda ve XIX. yüzyılının başında güney Besarabya'daki Gagavuzların yerleşim yerlerini açıklamıştır. Dr. Olga Radova Karanastas kendi antroponimik analizine göre, ilk kez Tuna göçmenlerine yönelik kimlik araştırması yapıp Gagavuzları tespit etmiş ve XVIII. yüzyılının sonundave XIX. yüzyılının başlangıcında, Gagavuzların yaşadığı köyleri ortaya çıkarmıştır. Ayrıca o, Moldovanların, Bulgarların, Rusların, Macarların yaşadığı köyleri de göstermiştir. Gagavuz-Moldovanları ve Gagavuz-Bulgarlarının karışık yaşadığı köylerini de bulmuştur. O zamanlarda Tuna göçmenlerinin buldukları toplam 97 köyde (göçmenler, daha çok köylerde yerleşmişler) antroponimi analizi yapmıştır. Bunların adları ve soyadları 1817-1818 yıllarında “Tuna göçmenleri”nin listelerine kayıt

¹⁸ Каранастас-Радова, О. К., Гагаузы в составе задунайских переселенцев и их поселения в Буджаке (конец XVIII – первая четверть XIX вв.). Кишинев-Комрат, 2001, 133 стр. ; Радова О. К. (Каранастас). Этнодемографическое развитие гагаузов Бессарабии в конце XVIII-XIX вв. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Москва, 2002, 34 с. Оригинал и копии рукописи диссертации с приложением двух оригинальных карт: «Расселение гагаузов в Буджаке в конце XVIII – начале XIX вв. » и «Расселение гагаузов в Буджаке в конце XIX – начале XX вв. », составленных О. К. Радовой (Каранастас), хранятся в г. Москве: в библиотеке Института этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая Российской Академии наук, в фонде Российской государственной библиотеки и в информационном Центре передовых технологий (микروفильмированный).

edilmişlerdi.¹⁹ Bu makalenin yazarı Karanastas, arşiv kaynaklarına temellenerek ve köylerin adlarını esas alarak yaptığı kimlik araştırması çerçevesinde onların coğrafi yerlerini içeren orijinal iki harita hazırlamıştır. Bunlardan biri; “XVIII. yüzyılının sonunda XIX. yüzyılının başlangıcında Güney Besarabya’daki Gagavuzların yerleşim yerleri”ni, diğeri ise: “XIX. yüzyılının sonunda XX. yüzyılının başlangıcında Güney Besarabya’daki Gagavuzların yerleşim yerleri”²⁰ni göstermektedir. O dönemlerde Gagavuz köyleri başka soylardan halkların köylerinden daha büyükmüş. Araştırmalar gösteriyor ki, XVIII. yüzyılının sonunda XIX. yüzyılının başlangıcında Gagavuzların yüksek etnik bilinci varmış ve onlar o zamanlar başka etnoslardan ayrı olarak yerleşik yaşarlarmış. 1816 yılından itibaren ve daha sonra da 1829-1830’lu yıllarda, Gagavuz köylerine intensiv (yoğun) şekilde Bulgarlar yerleştirilmeye başlanmıştır.

Moldova Millî Arşivi’nde bulunan belgeler (XVIII-XIX. yüzyılının başlangıcı) ve XIX. yüzyılda yayımlanan kitaplar, bilim dünyası için hep kaynak oluşturmuştur. Bu kaynaklar gösteriyor ki, Gagavuzların etnik bilinçleri o dönemde yüksek olduğundan kimliklerine sahip çıkarak kendilerini başka milletlerin içinde ayrı bir millet olarak görürlermiş. Gagavuzlar bugün de kendi ana dillerinde, Gagavuz dilinde konuşmaktadırlar. Gagavuzlar üzerine araştırmalar hâlen devam etmektedir. Onlarla ilgili öyle malzemeler (kaynaklar) bulunuyor ki, bunlar, Gagavuz etnosunun XVI-XVII. yüzyıllardan itibaren var olduğunu göstermektedir.

Bulduğumuz bir gerçeği öncelikle sizlerle paylaşmak istiyoruz. Ama önce şunu söyleyelim, Moldova Cumhuriyeti Bilimler Akademiyası’nın Tarih, Devlet ve Hukuk Enstitüsü tarafından ilk kez olarak Dr. Olga Radova Karanastas ve Serghey Kapustin, Osmanlı Arşivlerinde araştırmalar yapmak ve tespit edilecek tarihî belgeleri dünyaya açıklamak üzere Moldova’dan, resmî olarak Türkiye’ye gönderilmişlerdir.

Yetkililer bize Osmanlı Arşivi’ni açtılar ve çok sıcak karşıladılar, istediğimiz bütün belgeleri ellerimize verdiler, bütün kopyalarını yaptılar. Arşivin personeli ile birlikte tüm Türkler, bize çok güzel yardım ettiler. Osmanlı Arşivi’nde gerçek Türk arkadaşlarımızı kazandık.

¹⁹ Национальный Архив Республики Молдова (далее – НА РМ), ф. 5, оп. 2, д. 442, Ч. I-IV.

²⁰ Радова, О. К., **Этнодемографическое развитие гагаузов Бессарабии в конце XVIII-XIX вв. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук.** Москва, 2002, 34 с. ; Оригинал и копии рукописи диссертации с приложением двух оригинальных карт: «Расселение гагаузов в Буджаке в конце XVIII – начале XIX вв. » и «Расселение гагаузов в Буджаке в конце XIX – начале XX вв. », составленных О. К. Радовой (Каранастас), хранятся в г. Москве: в библиотеке Института этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая Российской Академии наук, в фонде Российской государственной библиотеки и в информационном Центре передовых технологий (микрофильмированный).

Ayrıca biz, Ortodoks Hristiyanlarının mezarlarını aradık ve 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı'nda, Allah'ın yardımıyla Gagavuz mezarlığını bulduk. Mezarlığı bulduğumuz gün, bizim Osmanlı Arşivi'ndeki 76. Günümüzdü. O mezarlık İstanbul'da, Topkapı'da bulunuyordu. Mezarlardan, mezarlardaki mezar taşlarından ad, soyad, fotoğraf, anıt taş veya mezar üzerinde dikilmiş heykellerden mezarların çoğunun Gagavuzlara ait olduğu anlaşılıyordu. Yunan ve Rus mezarlığı onlarla karıştı ama, hepsinden çok Gagavuz mezarları vardı. Bu mezarlara ait fotoğraflara bildirimizde yer verilmiştir. **(Fotoğraflar için bkz: s. 428-433)**

Gagavuzların dedeleri daha evvelden âdet olduğu üzere, mezar taşlarının üstlerinde ölen kişinin ne iş yaptığına dair nişan bırakırlarmış. Benzer nişanlar İstanbul'da bulduğumuz Gagavuz mezarlarında da vardı. Mezarlıkta gömülü olan kişilerin Gagavuz mu, Yunan mı, Rus mu oldukları mezarlarından ve mezar taşlarından açık bir şekilde anlaşılıyordu. XIX. asrın ikinci yarısında XX. asrın başlangıcında gömülen insanların mezarlarındaki dik taşlar Gagavuzların eskiden kalma kültürlerini göstermektedir. Şunu söylemek isteriz ki, bu mezarlıkta Gagavuzların kültürleri anıt taş gibi korunmuştur. Dünyaya açıklanan bu Gagavuz mezarlığı, Gagavuz milletinin kültürü araştırılırken ve onların soyadlarına yönelik kimlik araştırması yapılırken bir kaynak teşkil edebilir.

Mezar taşlarındaki yazılar, Yunan harfleriyle yazılı olmakla beraber adlar, soyadlar, fotoğraflar orada gömülmüş insanların pek çoğunun Gagavuz olduğunu göstermektedir. Bu mezarlıktakiler, XIX. asrın ikinci yarısında ve XX-XXI. asırlarda gömülmüşler. Bu mezardaki pek çok ad ve soyad Besarabya'daki Gagavuzların adları ve soyadları gibiydi.²¹ Günümüzde de Moldova ve Ukrayna'da yaşayan Gagavuzlarda hep aynı soyadlar görülmektedir. Ama, XVIII. asrın sonunda XIX. asrın başlangıcında kaydedilmiş listelerdeki Gagavuzların soyadlarına bakınca, bir farklılık görülmektedir. Bu farklılık, isim başlarında yazılan harfler ve evvelden yazılan “oglu” (“oğlu”) – ekinin çıkarılması şeklinde olmuştur. Yalnız soyadının manası kalmıştır. Bunun nedeni, Yunan harflerinin, Besarabya'da öğretilmemesi ve bu harflerin yazılış ve okunuşunun zamanla unutulmuş olmasıdır. Bu konuyla ilgili pek çok çalışma yapılabilir. Biz bunlara başladık. Bu konuyla ilgili yaptığımız çalışmaları bir kitapta yayımlanmayı düşünüyoruz. Türkiye Türkçesi'ne ve Osmanlı Türkçesi'ne göre “oğlu” eki soyadların sonlarında yazılmış. Gagavuzlar Rus alfabesinde “ğ” harfi olmadığı için, “ğ” yerine “g” harfini kullanmışlar. Zamanla bu “oglu” şekliyle Gagavuz soyadlarına yerleşmiş.²²

Örnek olarak, İstanbul'da Gagavuz mezarlığında bulduğumuz şu soyadları verebiliriz: “ΤΣΙΑΓΚΙΠΟΓΟΥ”, “ΤΚΕΛΙΝΤΖΗΚ”, “ΤΣΟΥΠΟΥΚΙΠΟΓΛΟΥ”,

²¹ Karanastas-Radova, O. K., **Gagauzi v sostave zadunayskih pereselentsev i ih poseleniya v Budjake (Konets XVIII - pervaya četvert' XIX vv.)**. Kişinev-Komrat, 2001, 133 s.

²² Karanastas-Radova, O. K., **Gagauzi v sostave zadunayskih pereselentsev i ih poseleniya v Budjake (konets XVIII - pervaya četvert' XIX vv.)**. Kişinev-Komrat, 2001, 133 s.

“ΚΑΡΑΚΑΣΟΓΛΟΥ”, “ΤΣΛΚΙΡΟΓΛΟΥ”, “ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ”,
 “ΚΑΡΑΜΠΑΣΟΓΛΟΥ”, “ΤΟΠΟΥΖΟΓΛΟΥ”, “ΠΑΡΛΑΚΟΓΛΟΥ”,
 “ΜΠΑΣΑΚ”, “ΠΟΜΑΚ”, “ΤΟΠΑΛΙΔΗΣ” vb.” ΤΣ” – “Т” harfinin sesini gösterebilir.

XIX. yüzyılının başlarında Besarabya’da kaydedilirken kimi Gagavuzların soyadlarının başlarındaki ilk harfler de atılmış olabilir. Bugün Besarabya’da yaşayan Gagavuzların soyadlarını örnek gösterebiliriz: Kösä (“Köse”), Arabadji (Arabacı), Topal, “Parlak”, “Popaz”, “Anastas”, “Terzi”, “Karakas”, “Kuroglu”, “Kiroglu”, “Sakalı”, “Fuçidji” (“Fıçıcı”), Angeli vb.²³ **Sonuç olarak** diyoruz ki, dünyaya anıt taş olarak yazılı kalmış olan **Orhon Yazıtları**’nın çözülmesinde Gagavuz dili yardımcı olmuş, XIX. asrın sonunda Gagavuz diliyle ve **Orhon Yazıtlarıyla** ilgili olarak dünyaya önemli bilim açıklamaları yapılmıştır. Bu açıklamaları dünyaya, Alman bilim adamı Tomson ve Rusya bilim adamı Radlov yapmıştır. orhon yazıtlarıyla Gagavuz dili arasında büyük bir bağlantı olması nedeniyle XIX. asrın sonunda XX. asrın başlangıcında Rus İmparatorluğu (Orhon yazıtları dünyaya açıklandığı zaman) Besarabya’ya bir araştırmacı göndermiştir. Rus etnografı V. A. Moşkov Gagavuzların kültür zenginliğini toplayıp, onlarla ilgili dünyaya bir anıt taş dikerek Gagavuzların kültür mirasını korumuştur.

Bugün Türkler, zengin kültürlerini dünyaya göstermekte zorlanabilirler. Ancak, Gagavuzlar eski zengin kültürlerini canlı olarak binlerce yıl koruyup bugüne kadar getirebildikleri için şanslılardır. Şimdi bizler Gagavuz dilini ve kültürünü korumazsak, torunlarımız bizi affetmez. Demek ki, bizler, o eski Türk dilini ve kültürünü canlı devam ettirip korumuşuz. Bugün globalleşme dünyayı kaplamağa ve milletlerin kültürlerini değiştirmeye başlamıştır. Gagavuzların maddi kültürleri ve tarihlerinin izleri İstanbul’da, Balıklı Ortodoks Mezarlığı’nda, V. A. Moşkov’un ve başka yazarların çabalarıyla bugüne kadar korunmuştur. Aynı şekilde Bucak’ta ve Güneydoğu Avrupa bölgelerinin başka yerlerinde de kısmen Gagavuzlarca korunmuştur. Asimilasyon sürecinin çok hızlı şekilde ilerlediği günümüzde **Orhon Yazıtları**’nın dünyaca korunması gibi Gagavuz tarihi, dili ve kültürünün de bütün dünya tarafından korunması gerekmektedir. Çünkü bu millet ve kültürü dünya medeniyetinin bir parçasıdır.

²³ Karanastas-Radova, O. K., **Gagauzi v sostave zadunayskih pereselentsev i ih poseleniya v Budjake (Konets XVIII - pervaya četvert' XIX vv.)**, Kişinev-Komrat, 2001, 133 s.; Karanastas-Radova O. K., **Tuna Ötesi Göçmenler ve Gagavuzlar 19. Yüzyılın Sonları 20.Yüzyılın Başları**. TÜRKSAV. Ankara, 2004, s. 25-97 (Bu kitaba çevirirken hata olmuş, ama yazara hiç önceden tercüme yazıları göstermeden kitabı yayımlamışlar, bu yüzden yazarın telif hakkı olduğu için, burada lâzım doğru çevrilsin orijinal yazılardan ve okunulsun: “... 18. yüzyılın sonları - 19. yüzyılın başları”, - O. K. Karanastas-Radova).

